≡ A Magyar ≡ Társadalomtudományi Egyesület legelső teendői

Irta és felolvasta 1907. deczember 10-én

Dr. APÁTHY ISTVÁN.

(Különlenyomat a Magyar Társadalomtudományi Szemle 1908. évi 1. számából 7—23. oldal.)

PÉCS, 1908.
TAIZS JÓZSEF KÖNYVNYOMDÁJA.

≡ A Magyar ≡ Társadalomtudományi Egyesület legelső teendői

Irta és felolvasta 1907. deczember 10-én

Dr. APÁTHY ISTVÁN.

(Különlenyomat a Magyar Társadalomtudományi Szemle 1908. évi 1. számából 7—23. oldal.)

PÉCS, 1908.
TAIZS JÓZSEF KÖNYVNYOMDÁJA.

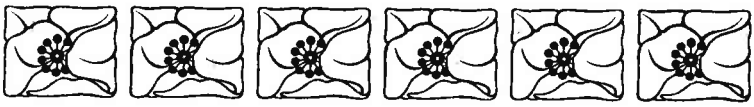

Volnék Fra Girolamo, a máglyahalálra kész Savonarola, bejárnám, mint hajdan ő Firenzét, én is ezt a hívságos Budapestet, hogy fölkeltsem az emberek lelkiismeretét.

Nem az egyházat ostoroznám, nem a túlvilági üdvnek elvesztét siratnám és nem a kárhozat kínjait tárnám hallgatóim elé. De ostoroznám sokszoros mulasztásait azoknak, akik ezt a közönséget s az egész országot társadalmi téren vezetni hivatvák. Föltárnám a jelen nyomorúságát, amelynek pedig nem kellene lenni s amelynek czifra takarójára fordítanak anyagi és erkölcsi erőket annyit, hogy belőlük a bajoknak orvossága is kitellenék. És lefösténém elmúlt nemzetek szomorú sorsát: a magyart, ki hontalanná lett, mert nem akart eléggé magyar lenni, míg hona volt. És meggyőznék mindenkit arról, hogy állami szervezettől, kormánytól hiába várja a magyar jövendő biztosítását. Az állami szervezet nem olyan csudás valami, hogy elvégzetté tehesse és jól elvégzetté, amit a polgárok elmulasztanak. Kormányunk meg nekünk lehet még oly nemzeti, azért sokáig nem lesz, és ki tudja, lesz-e valaha annyira magyar és annyira csak magyar, mint amennyire rajtunk áll, hogy magyar legyen a társadalmunk. Maroknyi magyarság, szét is szóródnánk talán akkorára: ki elköltözik Amerikába, ki átöltözik oláh gubába.

Talán én is oda állítanám a lengyel példát; de érette nem csak a »nye pozwolim«-ot tenném felelőssé. Hanem elmondanám, hogy Lengyelországot, az elhallgattatott nemzet zokogása közben, lengyel kormányférfiak árulása darabolta föl azzal az ürügygyel, hogy békét, anyagi jóllétet biztosít az agyon sanyargatott népnek. Megtehették, mert nem volt lengyel tár-

sadalom. Most, csak most alakúl, most szervezkedik és, mire meg lesz, Lengyelország is újra lesz. Mert hiába poseni kisajátítás és nyelvtilalom; hiába a varsói rendőrkardok; hiába Galicziában az osztrák mézes madzag és lengyel urak hiúságának legyezése: sudár fa nő még a törzsből, melynek gyökereit nem lehetett kiirtani. Nem az állami szervezet teszi, mely a nemzet ártalma nélkül is merőben átalakúlhat; nem is a kormányférfiak atyai szive, mely nem mindig fordúl a legméltóbbak felé, — hanem a nemzeti társadalom. Valamilyen társadalma van szükségképen minden népnek: de az a nemzeti továbbfejlődésnek, a nemzeti fönmaradásnak csak úgy lehet alapja, ha maga is nemzeti. A mi társadalmunk nem magyar és még kevésbbé egységesen magyar. Ne akarjuk majd mi is akkor tenni magyarrá, mikor már nem lesz Magyarország!

Mindezt elmondanám, nem így, erőtlen hangon, hanem úgy, hogy viharként söpörjön végig szavam az országon.... De hát nem olyan időket élünk, mint hajdan. Tisztító szelek, aminők egy-egy állam egész közéletét átalakitották, ma már nem igen járnak. Nekünk, Magyar Társadalomtudományi Egyesületnek, talajt nem is annyira az érzelmek, mint inkább az értelem világában kell keresnünk. Szigorúan tudományos rendszer szabja meg teendőinket. Nincsen az élettudományoknak olyan törvénye, amely ellenkeznék azzal, amit mi az emberi továbbfejlődés alaptörvényeként ismertünk föl; azzal, hogy a fejlődésnek az emberiség számára csak nemzetenként széttérő irányvonalai vannak; hogy a fejlődés mindenütt a nemzeti gondolat megnyilvánulása. Már pedig nem állhat meg semminő társadalomtudományi tétel és rombadölnek a legpompázóbb rendszerek is, ha azok bármely élettörvénynyel ellenkeznek, ha azokra az élettudományoktól biztosan megállapított legkisebb adat is reá sújt. De viszont nincs az ember lelki világának, tehát az emberi társadalomnak sem olyan jelensége, amelynek a testi élet törvényei, a testi életjelenségek elegendő magyarázatát adnák. Vannak az élettudományiakon kivül a legkülönbözőbb lelki vagy társadalmi tudományokból nyert erősségeink is olyan számban és olyan súlyosak, hogy bátran a szemébe nézhetünk azoknak, akik egy általános emberi fejlődést különleges nemzeti irányzatok nélkül is lehetőnek, sőt egyedül munkálandónak tartanak.

Itéletért az értelemhez folyamodunk, ámbár tagadom, hogy az értelem nagy művei valaha az érzelmek vívódásai nélkül jöhettek volna létre. Az alkotó természettudós arcza is lázban ég, az ő keblét is új érzelmek árja dagasztja, midőn tekintetét a végre fölfedezett látható jelekre szögezi, midőn a végre megmérhető tényeket tartja kezében. Aki csak érti, hogy mire vállalkoztunk, de nem érzi is, abból soha sem lesz igaz munkatársunk. Sok dologban, már jóval az értelem előtt, érzelmek kényszerítenek reá, hogy a természet törvényeinek meghódoljunk. A nemzeti érzés is természeti törvényre, az emberi továbbfejlődésnek egy nagy törvényére figyelmezteti még a gondolkodni nem tudót is. Hiánya erkölcsi fogyatkozás, egyike az erkölcsi érzék betegségeinek, mely kétségkivűl kapcsolatos az idegrendszernek valami testi fogyatkozásával is.

Akiben nincs nemzeti érzés, annak hiába beszélünk. De én tudom, hogy sokakban van olyanokban is, akik tagadják, mert elhitették velük, hogy az az értelmiségnek, az emberi fejlődésnek alacsonyabb fokát bizonyítja. Az ilyennel talán azt is el lehetne hitetni, hogy az iskolában megnyomorított mai ember szemének romlása is magasabb fejlődés jele, holott csak ifjú éveink sajnálatos körülményeinek folyománya és a még gyorsabb, egészségesebb fejlődésnek egyik legnagyobb akadálya. Persze tudom azt is, hogy a nemzeti érzés azokban sincs meg mindenkiben, akik fennen kérkednek vele.

Akik azonban érzelemben csakugyan egyek velünk, azok megbocsátják nekünk, ha őszinték vagyunk is. Ha elmondjuk, hogy hazugságok enyve ragasztja össze, amit magyar társadalomnak ma csak gúnyolni lehet. Meg kell mozdítani és széthull; hidegben lepattog, melegben összeszárad az enyv. Számára az egység látszatát a mozdulatlanság óvja meg s a lelki közönbösségnek langyos levegője.

Hol az a hatalmas kéz, mely nem átall fúrni, faragni, hogy összeékelje és csavarokkal összerója az egybevalókat és kiméletlenül széttörje az össze nem illők kapcsolatát? A mely kellő ismerettel tudjon és merjen is belevágni a jajgató húsba, hogy kivesse a kórost; amely tudja gúzsba kötni a tört csontjaikkal is izgága tagokat, amíg össze nem forrnak a csontok? Valaha volt ilyen kéz: a Széchenyi István keze volt. Ma

sokaknak kell összeállnunk, soktagú egyesületnek, hogy pótoljuk azt, aki, sajnos, azóta nem született újra.

Magyar társadalom tehát nincs. És mert nincs, merheti magát Széchenyiről nevezni olyanok társasága is, kik a társadalomban a különválást munkálják, nem az egységet. Vannak tömegek, vannak társaságok és van »a társaság.« A tömegnek csupa olyan a vezetője, akik benne a társadalomellenes ösztönöket szítják s a magyar érzést eloltják: a tömeg nem illeszkedik bele egy egységes magyar társadalomba, mert a r r a való szervezete nincs. A társaságok nem törődnek vele, az »a társaság« pedig a magyar társadalomnak megtagadása.

Sokszorosan nehéz a helyzete Egyesületünknek, mikor, tanúlmányozva emberi létünknek az élettörvények uralma alatt álló, megváltoztathatatlanúl adott alapjait: kutatva az állatból emberré válás tüneményeit a régen múltban s a most születő jelenben; föltárva nemzeti múltunkat s annak kapcsolatát a világtörténelemmel; megismerve nemzetünk adott helyzetét a földön, melyet számára Árpád kijelölt, Attila s az avarok khánjai előkészítettek; átértve népünk lelki életét: meg akarjuk ismerni nemzeti fejlődésünk eddigi törvényeit, hogy megláthassuk a továbbfejlődésnek a magyar nemzeti gondolattól megszabott irányát és igy megállapíthassuk, mi kedvez annak a fejlődésnek, mi biztosítja, mi gyorsítja és mi gátolja, mi tenné talán, ha előrelátással idején el nem hárítjuk, lehetetlenné. Ügyünk igazába és hivatásunkba vetett erős hittel, szégyenkezés nélkül, személyekre való minden tekintetektől távol és pártatlanúl fogjuk megfigyelni a közélet jelenségeit. Majd rostáljuk őket a szerint, a mint a nemzeti továbbfejlődésre kedvezők vagy kedvezőtlenek. És szerény szóval, de hangosan is, ha kell, figyelmeztetjük, akit illet, mit gátoljon s mit mozdítson elő. Fölszólítunk minden jó magyar embert, hogy lépjen velünk együtt a tudományos emelvényre, melyet megfigyeléseinkhez mind magasabbra alkotandunk. Több szem többet lát, több szó távolabb hangzik s, ha egyet mond, úgy érthetőbb is.

De sajnos, itt egy kezet látunk, majd keztyűset, majd munkában föltöröttet, ott egy kampósbot nyúlik felénk, hogy az emelvényről visszarántson. Az egyik vastag könyveket dobál utunkba, hogy megbotoljunk; számunkra a másik az utcza sarát tartogatja. Van, aki zsebére üt, ha meglát; még jó, ha

csak a homloka előtt végez kezével holmi sokat mondó mozdulatot.

Ha magunkban akarnánk menni, szóval, jellel nem törődnénk, csak mennénk tovább. Tudományos búvárlataimhoz nem kérek utitársat s nem bánom, ha korom nem ért meg. De a Magyar Társadalomtudományi Egyesület útjain nem akarunk egyedül s nem akarunk kevesen menni. Abban, a mire törekszünk, nem érünk rá várni egy távoli holnapig. Nem elméleteket szőni csupán, hanem tenni, hatni is akarunk, és pedig a mai nemzedékre, nem egy jövendőre. Meg kell tehát állnunk a rágalom előtt és szembe kell szállnunk a gyanúval.

Furcsa és szomorú világot élünk itt ma szép Magyarországon! Járom a várost és látom a karácsonyi holmival már megtölt kirakatokat és látom odább az emberekkel teli pálinkaméréseket. Látom a boltok előtt irigykedő szemmel álló munkást és látom, mint hagyja a csapszékben azt, amiből, ha karácsonyig összegyűjtené, ő is vehetne ajándékot övéinek. Nézte-e valaha több irigykedés a másét, és vertek-e valaha többet mámorba az irigykedők? És volt-e valaha bizalmatlanabb a nép a maga természetes vezetői iránt és szívott-e valaha, művelődés helyett több szellemi mérget magába? Bízik a kuruzslókban, akik utolsó filléreit kicsalják, és megkövezi az orvost, aki még az orvosságot is ingyen kínálja néki.

Az általános elégületlenség, az egymástól való elidegenedés mind nagyobbá lesz. Az »elnyomott« osztályok, a melyeknek érdekében írták zászlójukra az újabb történelem legnagyobb alakjai a szabadság, egyenlőség és testvériség hármas jelszavát, hovatovább maguk lesznek az elnyomókká és békókba verik az egyéni szabadságot, megtagadják az egyenlőséget és kiölik a lelkekből a testvériességet. Nem fölszabadúlni, hanem uralomra jutni akarnak: az uralmon nem osztozni, hanem onnét másokat elűzni. »Kelj föl, mert én akarok leűlni; vesd le, hogy én vehessem föl!«

Néha-néha megszáll a kétség, hogy, akik a saját javaik föláldozásával, a saját helyzetük koczkázatával szolgálják az úgynevezett népjóllétet, nem járnak-e rövidesen úgy, mint ama franczia aristokraták, akik a Diderot-k s a Rousseau-k lelkes híveivé szegődtek, a franczia forradalmat a saját engedékeny-

ségük által lehetővé tették és végezetül a guillotine alá hajtották a fejüket.

A mai társadalomban is mindjárt többen megtalálnák a helyüket és kevesebben volnának boldogtalanok, ha kevesebben néznék mindig a mását és többen igyekeznének kiélvezni a magukét. Az életnek csöndes és mindennapi folyásában nagy gyönyörök rejlenek. A külső tényezők legföljebb kiváltják bennünk, de nem teremtik meg a boldogságot. Alapja az összehangozás vágyaink és adott helyzetünk között. Ameddig a vágy csak helyzetünk javítására ösztönöz, boldogságunkat sem zavarja meg; de megölte, mihelyt a vágy a mások helyzetének irigylésévé fajúl.

Az irigykedésből sarjadzik a gyűlölség s a gyűlölségből a gyanú. Irigység, gyűlölködés, gyanú: ez a pokoli háromság uralkodik társadalmunk fölött. De vannak még más istenei is: a kicsinylés, a gúny s a léhaság.

Gúnyolni, kicsinyelni mindent, de mindennek a végében a saját hasznot keresni; nem tartani érdemesnek semmit a teljes odaadásra, nem lelkesűlni semmiért, de indulatba jönni a legcsekélyebb dolog miatt! Nem vesznek semmit se komolyan, kételkednek mindenben, röstek bármit is igazán megtanúlni, de esküsznek a jelszavakra és futnak utánuk. Úgy tesznek, mint az istentagadó, aki semmiféle földöntúli lényben nem hisz, de pénteken nem ül vasútra. Ahol a hit kiveszett, ott még termékeny talaja lehet a babonának; akik nem hajolnak meg a tudás és semmi komoly bizonyíték előtt, azok még hallgatnak a jelszavakra. És valamint hogy kardmarkolat lett a körösztből az emberek kezében egykor, úgy lesz ma igazság helyett hazugság, orvosság helyett méreg a megfordított jelszavakból.

Belsőleg szétszakadozott, száz kelevénytől lázas társadalom: mi alakitott így át bennünket? A negyvenes évek társadalma, mely akkora áldozatokat tudott hozni, nem volt ilyen; a szenvedő ellenállásban oly szívósan kitartó ötvenes és hatvanas éveké sem; de még a hetvenes években is hittek és nem gúnyoltak ki mindent az emberek.

Hát csakugyan oly korhadt a mai társadalom, oly élhetetlen a mai vezető osztály, hogy a társadalomnak össze kell omolnia, hogy a vezetőknek le kell mondaniok a vezetésről? Néha engem is elfog a keserűség, de fölemelt karom megáll,

mielőtt lesújtana. A kik csak rombolni akarnak, nem gondolják meg, hogy a franczia forradalom romhalmazából se nőtt ki más, mint a franczia császárság, mint a régi uralomnak új alakulása, mely vérrel szórta tele Európának minden csatamezőjét és maga után engedte jönni ismét a régi elnyomatást. Változás csak az elnyomók soraiban állott be, de nem az elnyomásban. És ha itt Magyarországon sikerűlne megdönteni az eddigi rendet, vajjon egy megújhodott magyar nemzet nőne-e ki a romok alól? Ki biztosít, hogy azok a romok nem volnának-e nemzeti létünk sírkövei?

Az emberi fejlődésnek is meg vannak a maga kérlelhetetlen törvényei, amelyek minden nemzetre nézve külön alakúlnak, egymással nem ellentétesek, de nem egyformák és nem egyaránt, minden nemzetre egyformán alkalmazhatók. Erőszakolni, siettetni azt a fejlődést éppen úgy nem lehet, mint a hogyan nincs hatalom, mely egy megszabott idő előtt kikelésre bírja a tojásból a csirkét. Szent a meggyőződésem, hogy, ha valamely társadalmi forradalom vérbe fojtaná az eddigi rendet s eltemetné, az emberi fejlődés nem tenne nagyobb lépést előre, sőt talán néhány lépéssel el is maradna. Némelyik nemzetben végkép megakadna, a fejlődésnek egy-egy irányvonala megszakadna, s egy-egy nemzeti gondolat eltemetődnék. És hátha a miénk is azok között volna? Sok elfogulatlan gondolkodó vallja ma már, hogy, amit az emberiség a franczia forradalom óta haladt, annyit, vagy annál többet haladt volna a franczia forradalom nélkül is. Érni kell az igazságnak is, és nem érlel sem a vér, sem a gyűlölség. De igenis érlel, mert egymáshoz közelít és megtermékenyít: a szeretet.

Ez a hit, s ez az érzés ad nekünk bátorságot, hogy a rombolókkal szemben a megtartásra egyesüljünk; hogy papjaivá legyünk egy olyan oltárnak, melynek takaróját a gúny választóvize rongyokra marta s amelyről előbb még el kell kergetnünk azokat, akik reá álltak, hogy onnét káromolják. Az én bizodalmamat növeli még egy más hit is. Nem tehetek róla, de ki kell mondanom, hogy az utolsó harmincz esztendőben, mely a hazai közszellemen akkora pusztítást végezett, a közügyek irányításában egy vagy más módon nagyon is nagy része jutott olyanoknak, akiknek mindegy, hogy ők magyarok-e ma és magyarok lehetnek-e még holnap is. Én azt hiszem, magától is

meggyógyulna mindjárt sok bajunk, ha azok az irányítók magyarabbakká lennének nemcsak nyelvben, hanem abban a szellemben is, amelyet a Bocskaiaktól, Rákócziaktól, Széchenyitől, Kossuth Lajostól és Deák Ferenczttől kell megtanúlni.

Úgy vélem, az elmondottakkal eléggé meg is jelöltem az álláspontot, melyet Egyesületünk az ellenséges politikai, társadalmi és tudományos irányzatok között elfoglal. Tudom, olyan dolgokat mondok el, amelyeket már egyszer, másszor, sokszor is elmondottam és elmondottak többen is. De veszem őket oly komolyan, hogy nem tartok sem unalomtól, sem nevetségtől. Cato nem látta meg a senatorok mosolygását, midőn századszor is elmondotta a ceterumque censeo-t. Legföljebb alkalmatlan leszek; ezt tudom, de ettől igazán nem félek.

Hát igen, mi a mai közélet tervtelensége, összevisszasága, gúnyolódása és rágalmai közepett mentsvárat, menedéket akarunk építeni minden jó magyar embernek, aki bízik a nemzeti továbbfejlődésben, meg akarja velünk annak törvényeit ismerni és kész megtenni mindent, hogy annak föltételei biztosíthatók, akadályai elháríthatók legyenek. Tárgyilagos, tudományos alapot akarunk, amelyről építhessük a jövendőt, holott mások csak rombolják a jelent. Azt hisszük, jobb volna, ha kevesebben igyekeznének vezetni és többen akarnák szolgálni a magyar társadalmat: mi magunkat ehhez fogjuk tartani.

A minden áron vezetők közt vannak azok, akik a magyar tudományt, a magyar társadalmat és közéletet tabula rasa-nak hiszik, amelyre háborítatlan írhatják, a mi nemcsak hagyományoktól, de tudománytól is igazán szűz lelkükben csudás módon megfogamzott. Én nem fogadnám el azt a dicséretet, amelyben a magyar nemzetet Achille Loria, előszavában »A sociologia feladata és iskolái« czímű műve magyar fordításához, részesíti: »De a fiatalabb népek« úgy mond »kiket nem tart békójában az emlékek és a hagyományok súlya, akiket nem fojt meg az iskolák s az akadémiák halálos levegője, azzal a megbecsűlhetetlen szellemi szűziességgel rendelkeznek, amelyből egyedűl csirázott ki az alkotó vakmerőség és az életet adó megújhodás. Ők, egyedűl ők, vághatják pusztító fejszéjüket a múlt rozoga épületébe és emelhetik fel romjain az örök igazság és igazságosság napfényben úszó várát.«

Úgy gondolom, ez a dícsért bátorság sehol sem kevésbbé jogosúlt és kevésbbé észszerű, sehol sem volna oly végzetes eredményű, mint éppen Magyarországon. Bennünket nemcsak hogy békójában tart az emlékek és hagyományok súlya: de sokszoros átokkal nehezednek reánk a múltak bűnei is, amelyeknek hatását a mai nemzedékre nem orvosolja az, ha letagadjuk, vagy nem vesszük figyelembe. A mi múltunk 400 év óta a nemzeti létünkért folyt küzdelmek szakadatlan lánczolata, szabadságunk kivívásának és elalkuvásának szűntelen váltakozása. Szinte csoda, hogy nemzeti létünk a le-le vágott törzsből annyiszor, újra meg újra kisarjadt. Ha nem isteni gondviselésnek, hát csak azoknak a mély gyökereknek köszönhetjük, amelyeket Magyarország talajába az Árpádok alatt, a világ e legdicsőségesebb fejedelmi házának uralma alatt hajtottunk. Nem engedhetjük múltunk földét fölturatni azért, hogy ama gyökereket titkon rágó pajorokkal megrakják. Bennünket, akik a Magyar Társadalomtudományi Egyesületbe sorakoztunk, éppen ez választ el a legjobb hiszeműektől is azok közűl, akik a magyar viszonyokat bozóttal benőtt olyan gazdátlan teleknek tekintik, ahová idegenből hozott társadalmi ábrándok csemetéit mindenki szabadon űltetheti el; ahol, hogy helyet kapjon, mindenki azt vághatja ki, amit éppen akar.

Mi különben sem tartozunk egyik párthoz sem és tőlünk minden szélsőség egyaránt idegen; de főleg az előbb említett szempont okozza, hogy nincs közünk sem a vörös, sem a fekete socialistákhoz, mint ilyenekhez; megbecsűljük ugyan egyénenként mindeniket, mint magyar embert, — az ő magyarságának fokmérője szerint.

Sokan rossz néven vették tőlem, de nem bántam meg és nem is fogom soha, amit néhány év előtt egy ünnepi alkalommal mondottam, hogy én, részemről, tíz taliánért sem áldoznék föl, ha a római pápa székében űl is, egyetlen hajdúdorogi magyart. Mert katholikus vagyok ugyan, de először magyar. Igyekszem felekezetem és egyházközségem érdekeit híven szolgálni, amennyiben ott is a fölvilágosodás, az emberiesség, a türelem s a másokért való munka igéit, de mindenek fölött ott is a magyarság követelményeit hirdetem s az idegen hatalomtól nem korlátozott nemzeti továbbfejlődés vágyát igyekszem ébren tartani. De nem annyira azért, mert katholikus,

hanem mert magyar vagyok és mindenünket magyar kézben szeretném megőrízni, nem vágatnám ki BEBEL kedvéért s a MARX tanaiért sem akármelyik magyar apátságnak szilvafáit. A mi nékem nem kell sem a római pápában, sem BEBEL-ben, az, hogy idegenek: sem a római, sem germán politika. Idegennek ne legyen sem személyileg, sem szellemi kapcsolatok révén, magyar ügyekbe beleszólása; mind csak gátolja társadalmi továbbfejlődésünket abban a külön, minden más nemzetétől eltérő irányban, amelyet számunkra megszabott, ki tudja hol, talán még Ázsiában, a magyar gondolat. Vagy abban az irányvonalban fejlődünk, vagy létezni megszűnünk és egyénenként, lassan, más nemzetekben kell fölolvadnunk. Idegen tanokról ne hirdessék, hogy azok bennünket üdvözíteni fognak. Bennünket boldogítani és magyarságukban megtartani csak olyan intézmények fognak, amelyek magyar talajból sarjadzanak s a magyar nemzet történetébe visszanyúló gyökerekből táplálkoznak.

Tanúljunk mindenütt és mindenkitől; de nagyon válogassuk meg, mit űltetünk honi talajba. Az elejtett magból kicsirázott növény sok száz új magot termel, s az idegen gyom kiölheti a mi vetéseinket. És csak az kisérletezzen, akiben van tanúltság és lelkiismeret, meg magyar érzés. Idegen venyigékkel hozták be hozzánk a philloxerát. Hollandiában, a leideni botanikus kertben kísérleti czélokra termelt canadai hínár kiszabadúlt a grachtokba és ma már tönkre tette Hollandia vízi útjait. Könnyelmű emberek a tudomány védő falai mögött sok ilyen hínárral kísérleteznek nálunk is és azután kidobják a magyar közélet vízeire.

Én is socialista vagyok. Lelkesülök a socialismus nemes tartalmáért, amely nem egyéb, mint az a törekvés, hogy a társadalmi fejlődés teljesebb összehangozásba kerüljön az állami intézményekkel. De én a socialismusban mást is látok, mint azt a jogát minden embernek, hogy jóllakhassék, a jóllakottságon nemcsak a gyomor megtöltését értve; látom a jóllakás jogán kívűl a másokért való élet kötelességeit is. Aki úgy érzi, hogy kötelességei csak önmaga iránt vannak, az sem hasznos tagja a társadalomnak, sem boldog nem lehet.

Kétség kívűl vannak az élő testi szervezetek s a társadalmi szervezet között nagy különbségek. De furcsának találom,

hogy egyik fő különbségül éppen azt szokták fölhozni, hogy a szervezetekben minden sejt az egészért van, a társadalomban pedig az egész van az egyesért. Voltaképen egyik állítás sem helyes.

Minden szervezet a maga egészében »individuum« és a maga egészében él; minden sejt úgy van az egészért, mint az egész mindenik sejtért. Nem sejtek építik föl a szervezetet, hanem a szervezet tagolódik, fejlődése közben, olyan terütelekre, amelyek mindenikének van bizonyos értelemben saját központja és vannak a helyzetétől, de főleg a szervezet egészétől, sőt már a kezdő sejt tulajdonságaitól megszabott föladatai. Ezeket a területeket, mondhatni szervezet-darabokat, szokták sejteknek nevezni. Minden szervezet egy sejtből, a kezdősejtből, többnyire úgynevezett petéből, indúl ki és sejtekre tagolódik, amely sejtek azonban, amíg a szervezetben vannak, nem egyenlő értékűek a kezdősejttel.

A társadalom »sejtjének« némelyek az emberi egyedet, mások a családot tekintik. Helyesebb a családot tekinteni annak; mert a sejt maga is szervezet, a legelemibb szervezet; tehát a társadalom sejtje is csak a legelemibb társadalmi szervezet lehet, és ez a legelemibb társadalmi szervezet a család, melynek tagjait biologiai és társadalmi kapcsolat fűzi össze. A társadalom a családból indúlt ki és minden nemzedékben családokra tagolódik. A családra a társadalom éppen oly befolyással van, mint az egész szervezet az egyes sejtre. A család éppen úgy a társadalom által és a társadalomban él, mint a sejt az egész szervezet által s az egész szervezetben. A mai család, ameddig a társadalomban foglal helyet, éppen úgy nem egyenlő értékű a »kezdőcsaládd al«, melyből a társadalom fejlődése megindúlt, mint ahogy a szervezet sejtje nem egyenlő értékű a petesejttel.

De minden szervezetből különűlnek ki önként és némelyikből mesterségesen is távolíthatók el sejtek, illetőleg sejtcsoportok, amelyek a kezdősejttel egyenlő értéket ez eltávolodásuk által nyernek s ez által válhatnak maguk is kiindulásává egy másik szervezetnek. A társadalmi kötelékekből kiszakított család is más értéket nyer, mint aminő értéke volt a társadalomban. Sőt kiszakítható az egyes ember is és ezáltal teljes függetlenséghez jut. Csakhogy ennek a függetlenségének nem veheti hasznát, mert, minden társadalmi kötelékből kiszakítva, nem képes megélni. Ha egyik társadalomból kivált, bele kell

illeszkednie valami más társadalomba s ezáltal a függetlenségét ismét elveszíti. Tehát nem áll, hogy az ember nagyobb mértékben független volna a társadalmi szervezettől, mint a sejt valamely testi szervezettől. Egyébiránt az ember, amint mondám, a társadalmi szervezetnek nem is sejtje, hanem elemi organuma. (A sejt elemi organismus.)

Különbség itt csak abban nyilvánvaló, hogy fejlődése közben a társadalmi szervezet nagyobb mértékben képes idegen társadalom-darabokat fölvenni magába, mint a testi, különösen mint az állati szervezetek. Sőt a társadalmi fejlődésnek éppen egyik legfontosabb tényezője az idegen elemek fölvétele és áthasonítása is. Növekedéséhez az állati szervezet idegenből csak táplálékot vehet föl, idegen szervezet-darabokat nem képes a saját szervezetébe belekapcsolni. A társadalmi szervezet azonban éppen úgy nő táplálkozás útján, amivel további belső tagolódása, a sejtek, a családok, számának növekedése is kapcsolatos, mint idegen szervezet-darabok, idegen családok vagy idegen egyedek fölvétele által.

Ebben a tekintetben inkább a növényi szervezetekhez hasonló, amelyekbe idegen ágak is beolthatók. Csakhogy a szilvafába oltott baraczkfaág baraczkfaág fog maradni és baraczkot termel a beoltás után is. Az egészséges társadalmi továbbfejlődés azonban kizárja azt, hogy a beléoltott darabok idegenek maradjanak. A többnemzetiségü társadalom olyan mint a fa, amelybe többféle gyümölcsöt oltottak, amely azért eredeti gyümölcseit is termi. Ha a szilvafaágakat lenyesik és csak a baraczkfaágak fejlődésének kedvez a kertész, hamarosan baraczkfa lesz a szilvafából. Igy foglalják el a társadalmi fejlődésben is új nemzetek a régiek helyét. A magyar nemzetnek nemesgyümölcsü almafájába oláh vaczkort és más idegen ágakat is oltott az idők folyása. Hála Istennek, még nem sorvadtak el az ősi ágak és még magyar kertészek keze gondozza nemzeti fánkat; jaj lesz nekünk, ha idegen kézbe adjuk az ollót! De jaj akkor is, ha idejében le nem nyessük a túl sok idegen hajtást, melyek társadalmunk magyar nemzeti voltát takarják.

Ha socialista vagyok is tehát, nem ismerhetem el, hogy a társadalom van az egyesért és hogy az egyesnek korlátozatlan önző törekvései lehetnének a társadalmi fejlődés valódi rugói. Azt hiszem összetévesztik a fogalmakat. Nemzet azoknak az emberi lényeknek összesége, akiken egy teremtő gondolat a

közös terület, azonos életföltételek és közös múlt által bizonyos saját bélyegekben nyilvánul meg, amelyek azt az összeséget minden más emberi összeségektől megkülönböztetik. Társadalom pedig az az alakúlat, amelyben amaz összeség továbbfejlődése egy adott időben megnyilatkozik. A társadalom csakugyan szervezet és fejlődésnek eredménye éppen úgy, mint minden élő lény; nem emberi alkotás, amint mondani szokás, nem mechanismus. Ellenben mechanismus az állam és pedig emberi alkotás: az a mód, illetőleg az az állapot, a hogyan a társadalom a maga otthonában berendezkedett. Nemzeti állam az, amely egy meghatározott nemzeti társadalom szükségleteihez alkalmazkodik. E szerint ne az állami szervezettől várjuk, hogy a nemzeti társadalmat megteremtse. Az államtól csak annyit követelhetünk, hogy intézményeivel ne gátolja, hanem mozdítsa elő a magyar nemzeti irányú társadalmi fejlődést; teremtse meg ehhez a kedvező föltételeket és ne tűrjön meg semmit, ami más irányú fejlődésre, az idegen ágak túltengésére vezetne.

Ezzel azután megjelöltem volna állásunkat a socialismus kérdéseiben is. A következők csak egyes pontokra nézve szolgálhatnak még fölvilágosítással, de talán nem csak a magam nézeteit tartalmazzák.

Nekem nem kell az egyoldalú gazdasági socialismus, különösen a német socializmus. Én másképen, egy a mi intézményeinkből kialakítandó, a mi történetünkből levezethető, a mi népünk természetadta helyzetéhez, a mi magyar népünk lelkéhez alkalmazkodó socialis rendszerben szeretném megtalálni azokat a módokat, amelyek lehetővé tegyék, hogy e hazában sokkalta többen érezzék magukat igazán itthon, leljenek a munkában éppen oly örömöt, mint a pihenésben. Érezzék, hogy a munkát a kapandó bér reménye csak teherré teszi; de örömmé változtatja az a tudat, hogy akkor, mikor magunknak kerestünk, másokért, a közért is dolgoztunk. Lássák be, hogy, ha munkánkba képességeinkből csak a bértől megkívánt minimumot fektetjük, az reánk mindenha nyűg marad; de tiszta örömök forrásává teszi erőink megfeszítése, hogy a tőlünk telhető legjobbat alkothassuk. Csakugyan megúnhatja az életét az a munkás, aki, mint a Madách Michelangeloja a phalansterben, mindig egyforma széklábat farag és egy adott idő alatt a lehető legkevesebbet faragja. De még az ilyen munkában is örömét találja,

ha az idővel versenyre kél és próbára teszi önmagát, mennyi volna a legtöbb székláb, amit az adott idő alatt ki tudna faragni.

Káros az egyoldalú gazdasági socialismus azért, mert a fejlődés nem csak a táplálkozás, hanem számos más tényező hatásának is alá van vetve. A socialismust, más szavakkal, úgy is meghatározhatjuk, hogy az nem más, mint törekvésünk az emberi továbbfejlődés mindenkori föltételeinek biztosítására. Mert az emberi továbbfejlődést kell szolgálnunk azzal is, hogy az egyednek minél nagyobb jóllétet biztosítunk. Az állati szervezetek továbbfejlődésének föltételei között a táplálkozáson és a külső hatásokon kivűl van még kétrendbéli tényező, melyeket a múlt hatásának és a jövendő hatásának lehetne nevezni. A külső hatások között ott van a fény, a hő, az elektromosság, a gravitatio hatása és sok mindenféle, ma még be sem látható cosmicus hatás, például a világegyetemben elfoglalt normalis helyzet és általában az, amit a kölcsönösség befolyásának nevezhetünk. A múlt hatása nyilatkozik meg a fajfejlődésnek ama fokában, melyre az illető élőlény eljutott. A jövendő hatása pedig a fejlődésnek abban a külső tényezőktől lényegileg nem függő irányzatában mutatkozik, amelyet a kezdősejt egyedfejlődési és fajfejlődési prospectivus potentiájának nevezhetünk el. Ennek létezését bizonyítja már az a körülmény is, hogy továbbfejlődés egyáltalában van. Mert a külső tényezők változása csak átalakulást eredményez, és a külső tényezők hatása csak kiváltja a fejlődést; az átalakulás pedig nem továbbfejlődés, és a tovább fejlődés kiváltója nem tévesztendő össze annak előidézőjével. Ha már most a társadalom csakugyan szervezet, úgy annak a továbbfejlődésében is legalább ennyiféle hatásnak kell nyilvánulni. Tulajdonképen még többnek és sokkal bonyolúltabb hatásoknak; mert ott, az általános élettörvények uralmán belül, amint mondám, még külön lelki törvények is érvényesűlnek. A gazdasági socialismus egyoldalú tanain alapuló intézmények tehát nem biztosíthatják a társadalmi továbbfejlődést.

A mi nemzeti továbbfejlődésünket pedig nem biztosíthatnák a német socialismus intézményei, bárminők lennének is, mert az úgynevezett nemzetközi socialismus voltaképen tisztára német socialismus és, a nálunk hirdetett módon, még hozzá osztrák érdekeket is szolgál. Bizonyos, hogy levegőre minden élő lény-

nek szüksége van, de nem fogom kivánni a gyíktól, hogy kopoltyúkkal, a haltól pedig, hogy tüdővel lélegezzék. A szervezetek mindenik faja különlegesen alkotott életműszereket kíván ugyanarra a czélra. A magyar nemzetnek szükséges socialis szervezetet alkossuk meg mi magunk. Tudományos alapon, egy magyar socialismus kialakulását munkálni: ez a Magyar Társadalomtudományi Egyesületnek egyik fő föladata.

A legelső föladat azonban, ismétlem, elhárítani a gyanút, mely bennünket mindenünnét környékez s eloszlatni a félreértéseket. Egy következő föladat, hogy haladásunk útjából elháritsuk a hamis jelszavakat és előitéleteket. Mindkettőből annyi van, hogy lehetetlen egy rövid előadás keretében csak egy részükkel is behatóbban foglalkozni. Meginduló folyóiratunknak lesz ezen a téren is elég teendője. Mielőtt előadásomat befejezném, szólok néhány szót a Magyar Társadalomtudományi Egyesületnek különleges föladatáról.

A társadalomtan, a sociologia, a társadalmi tudományoknak mintegy philosophiája, bölcselete volna; az az egységes rendszer, ami az egyes társadalomtudományoktól nyújtott adatokból, törvényekből és elméletekből leszűrhető, hogy az által az emberi társadalom létrejöttének, jelen állapotának és további fejlődésének törvényeit megismerjük. De a társadalmi tudományokon kivül fontos segédtudománya a biologia, az élettudomány is. Sőt Spencer Herbert-ék szerint a társadalomtan nem is volna egyéb, mint az élettudománynak egy fejezete. Vannak a társadalomtannak még más ilyen egyoldalú iskolái is. A mi Egyesületünk semmitől sem fog jobban óvakodni, mint hogy ez egyoldalú iskolák bármelyikének is zsoldjába álljon. Vannak aztán, akik a társadalomtanból a mindenkori napi politikának tudományos köntösbe bújtatott ministráló gyermekét szeretnék formálni. Mi erre sem leszünk kaphatók.

A már előbb említett Achille Loria a sociologia föladatát és czélját így jelöli meg: »Nem arról esik tehát ma már szó, hogy a legkülönbözőbb társadalmi jelenségeket egyetlen örök és érzékfölötti elvbe összefoglaljuk; hanem arról, hogy kifürkészszük azt az egységes sejtet, amiből a különböző társadalmi jelenségek fakadnak, hogy újból ráakadjunk arra az egyszerű és eredetileg egységes jelenségre, a melyiknek a legkülönbözőbb társadalmi tények csak fejlődése és továbbtökéletesedése és

hogy végül mindeme tényeket közös nevezőre vezessük vissza. Ezt a sejtjelenséget fölfedezni, kifürkészni azokat a folyamatokat, melyeknek segedelmével a különböző társadalmi jelenségek belőle kirajzanak, föltárni a szerves kapcsolatot, a mi őket kölcsönös rokonságuk avagy eredeti azonosságuk révén egybe fűzi, végül a sejtjelenség szerkezetéből és átformálódásaiból termékének, a társadalmi szerkezetnek, strukturáját és átalakulásait kimutatni — ez a sociologia feladata és czélja.« Félek, hogy a józan magyar ész erre a meghatározásra azt találná mondani: Nesze semmi, fogd meg jól! Nem mond ez sem többet, mint az a tétel, hogy minden szervezet társadalom és minden társadalom szervezet; vagyis *A* egyenlő *B*-vel, mert *B* egyenlő *A*-val.

Mentségeül szolgálhat az ilyen meghatározásoknak a sociologusok ama vallomása, hogy sociologia, mint tudomány, még nincs; de »kifejezése kulturánk egy fájdalmasan érzett hiányának.« Nem különös, hogy e nem létező tudomány alapján állónak mondja sok társadalmi reformer a maga különleges népboldogító rendszerét? Mikor az ilyenek követelik maguknak a jogot, hogy társadalmunkat átalakíthassák: mint ha egy nehéz, életbevágó sebészi műtéthez látnám fogni az olyan embert, aki nem tud sem anatomiát, sem élettant. Csak vágna bele bátran a húsba; de majd megrémülne, ha látná a vér szökellését az oktalanúl átvágott érből, melyet nem tud lekötni; ha látná, hogy örökre béna marad a végtag, melynek fő idegét oktalanúl lekötötte. Meg lehet különben, hogy a mi társadalmi reformátoraink akkor sem magukra vetnének, hanem ezt a szerencsétlen nemzetet okoznák, amelyre reá szabadúltak.

Nos, hát mi nem fogunk társadalmi fölforgatást javasolni senkinek. Mi azért egyesűlünk, hogy tanúljunk; hogy tanítva is tanúljunk. Fölolvasásainkban, vitáinkban és folyóiratunkban igyekszünk összehordani és rendezni azokat az adatokat, amelyekből talán valamikor egy magyar társadalomtant fölépíthetünk. Nem »a társadalommal«, nem »a társadalom fejlődésével«, hanem a nékünk, elénk adott magyar társadalommal foglalkozunk és annak fejlődési törvényeit kutatjuk. Nem akarunk úgy tenni, mint az, aki az állati fejlődés törvényeit szeretné levezetni, de a nélkül, hogy csak egy adott állatnak is, csirkének, házinyúlnak vagy akármelyik féregnek a fejlődésébe

saját búvárlataival behatolna. Az élettudományban ma már mindenki vallja, hogy a fejlődés általános törvényeiből is többet ismer meg az, aki egy állatnak a fejlődését tanulmányozza, de a legapróbb részletekig behatóan, mint az, aki mentől több állat fejlődésébe pillant bele, de mentől futólagosabban. Nem sorolhatom most föl, de folyóiratunkban majd kifejtjük, mi mindenre leszünk figyelemmel a mi legfőbb vizsgálati tárgyunknak, a magyar társadalomnak, tanulmányozásában és mi módon igyekszünk megfigyeléseinket csoportosítani, minő eszközökkel akarjuk azokat végezni.

Nékünk, embereknek, úgy egyeseknek, mint erkölcsi testületeknek, az egyéni és családi boldogúlásunkon túl terjedő küzdelmeinkben erőt csakis az a hit kölcsönözhet, hogy befolyással lehetünk az emberiség sorsára, az ember lelki fejlődésének további menetére. De minket áthatott az a meggyőződés is, hogy arra a fejlődésre a saját életünk, a saját munkánk csak úgy lehet valóban üdvös, ha azt a saját nemzetünk fejlődésének előmozdítására fordítjuk.

A történelem bizonyítja, hogy az általános emberi is csak nemzeti érzéssel, egy adott nemzet saját törekvéseivel összehangozásban érvényesűlhet. Meg eddig minden törekvés, mely az embert általában, függetlenűl a nemzettől, a hová tartozunk, kívánta szolgálni, kudarczot vallott. Ma már belátom, hogy a tudomány sem kivétel: törekvéseinknek tehát első sorban nemzetieknek kell lenni.

Aki megúnta a szélsőségek harczát, társadalmunk mai összevisszaságát: az menekűljön hozzánk. Csak egy képesítményre van szüksége, hogy munkatársunk lehessen, s ez a magyarság!